

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
Исторически факултет

Том 73

1979

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITÉ DE SOFIA
Faculté d'histoire

Tome 73

1979

БИСТРА ЦВЕТКОВА

СОКОЛАРСТВОТО В НИКОПОЛСКИ
И ВИДИНСКИ САНДЖАК ПРЕЗ XV–XVI В.

BISTRA CVETKOVA

LA FAUCONNERIE DANS LES SANCAKS
DE NICOPOL ET DE VIDIN AUX XVe ET XVIe SIÈCLES

Рецензент доц. *Милчо Лалков*

Редактор

проф. <i>Петър Писев</i>

Най-ранните достъпни засега на науката изворови данни сочат Никополския и Видинския санджак между онези османски владения на Балканите, където съществувало особено развито соколарство. В Османската империя и по-специално в Европейския Югоизток отглеждането и дресирането на хищни птици за ловните развлечения на султана и управляващата класа е ангажирало труда на една категория население със специален статут — т. нар. соколари и ястребари (доганджии и атмаджии). Организацията на соколарството в османска Турция не е достатъчно изследвана нито в имперски обсег, нито в регионални подробности.¹

Засиленото издирване и обнародване на официални турски документи през последните три десетилетия допринесе покрай другото да се разкрият редица неизвестни дотогава архивни източници, които хвърлят светлина върху същността и развитието на соколарството, показват мястото му сред институциите на османската феодална система в Европейския Югоизток и участието на покореното население в тази институция.

По всичко изглежда, че до османското завоевание в балканските държави, както в редица други средновековни държави в Европа и на Изток, е съществувала практиката да се отглеждат и дресират ловни соколи.² Ако се съди по някои податки в дефтерите на османската официална регистрация, може с основание да се говори за приемственост в порядките при организацията на соколарството в балканските земи. В това отношение случаят не е единичен. Науката установи вече също такава приемственост в устройството на функциите на аналогични институции, свързани най-вече с охраната на завладените провинции, като тези на войнуци, власи, мартолосои, дервентджии и пр.

Соколарството в Османската империя, респ. в балканските земи, било организирано на военни начала под ръководството на върховния началник на султанския лов — *mir-i şikâr*.³ Нему били подчинени всички участващи в този род дейност при строго спазвана в началните столетия дисциплина. Те образували две основни групи — лица, заети с отглеждане и дресиране на ловни соколи и ястреби на заплата в султанския двор (*hassa dogancilar ve atmascilar*), и такива, които в замяна на службата си получавали малки ленни владения в провинциите. — Освободени от данъци стопанства (комплекс от недвижими имуществва), наречени в балканските области със заимствуваното от средновековната аграрна терминология славянско название „бацина“, или служели само срещу известни данъчни облекчения.

Участващите в тази своеобразна работа, изискваща много усилия и време, имали различни наименования съобразно с породата на ловните птици: доганджии, шахинджии, чакърджии, балабанджии, занимаващи се със соколи, респ. от породата „доган“ (*falco peregrinus*), „чакър“ (*fal-*

со sacer) и „балабан“; соколари, които боравели с други две, отбелязани в източниците породи — т. нар. saufi (или seufi) и esperi (или espri).⁴

Най-обичайният термин, обозначаващ соколарите в Османската империя, е „доганджия“ или персийската му форма — „баздар“. Ловците, отглеждачите и дресировчиците на ястреби са познати само под едно наименование — атмаджаджии.

Различните дейности около дресирането и използването на ловните птици са също терминологично обособени. Юваджии, явруджии, каяджии-шахинджии, тюлекчии, дедебан⁵ се наричат в източниците онези, които били натоварени с най-тежките задължения: да откриват гнездата на соколи и ястреби в мъчнодостъпни планини и гористи места, да ги охраняват неотлъчно и грижливо, докато малките птици сменят перата си, т. е. станат годни да летят. През периода на опазването и отглеждането на малките птици в зоната на гнездата им се запретиавало строго да проникват лица във от категорията на соколарите и ястребарите с официално регламентиран статут. Настоятелното повтаряне в редица документи на забраната обикновени раи, несоколари да вземат ловни птици от местата, монополизирани за султански нужди, подсказва, че подобни нарушения не са били редки. Допустимо е такава браконьерство да се е развило поради обстоятелството, че определените за задължително доставяне птици невинаги могли да оцелеят. За да избягнат големите парични глоби при неустойка, соколари и ястребари вероятно прибегвали към услугите на браконieri. Във всеки случай предвидените строги санкции за браконьерите, както и за неизправните соколари, укриващи определената им за предаване ловна птица, сочи до каква степен е била необходима за султанския двор и за османските управници тази нелека повинност.

С друг род дейност били натоварени т. нар. götüreci, т. е. „пренасящи“ ловните птици göğenci, или göğüncehançı, т. е. гледачи на тези птици. Набелязаните две категории били задължени да се явяват ежегодно в султанския двор заедно с преките си началници — доганджибашии (или сербаздаран), за да служат в султанската соколарница (kuşhane).

В доганджийските регистри от XV в. нататък се посочва, че „гъорюнджеханджиите“ са получавали от султанския двор малки соколи, които отглеждали и обучавали, за да бъдат по-късно в помощ на султанския лов. В зависимост от породата на соколите натоварените с такъв род дейност са назовани в изворите „чакъргъоренджии“, „шахин гъоренджии“ и пр., въпреки че по същество извършвали еднаква работа. Посочените дейности могли да изпълняват соколари и ястребари без оглед на статута им — и тимариоти, и башинници, и най-ниско поставените в соколарската йерархия — тези, които ползували само някои фискални облекчения.

Различни били занятията на лицата, числящи се към категорията на ловците, споменати в изворите под наименованията sayad; tuzakçı и „zaganozci“. Основното им задължение било да ловят птиците чрез различни ловни съоръжения: гюмета, калани и пр., и да доставят в султанския двор тези птици за ловна дресировка. Изпълняващите тази дейност независимо от това, дали били на заплата в султанския двор или пък били пръснати из провинциите с различен статут, образували строго централизирана институция. Те били включени във военнопомощните корпуси на османската армия и имали свои военни поделения (bölük). Ръководещи тази военна организация са били дворцовите чакърджибашии, шахинджибашии и атмаджаджибашии, всички под върхов-

ното командване на *mir-i şikâr* (началника на султанския лов). В провинциите върховен началник на соколарите е бил доганджийският бейлербей, а във всяка нахия — доганджибашията, който се споменава в документите и под наименованието „*serbazdaran*“, „*serşahinci*“. Той бил комендант на съответния *bölük*, към който се числели и соколарите, и ястребарите от подведомствения му район.

Върховната власт поддържала както за другите категории население, така и за соколари и ястребари грижлива и периодически контролирана регистрация: от една страна — регистри с данни за заплатите на дворцовите доганджии и атмаджаджии и, от друга страна — специални регистри, в които най-точно били вписвани имената на живеещите в провинциите и упражняващи дейността си соколари и ястребари, местонахождението на спахилъците им, размерът и характерът на доходите от тях, когато се отнасяло до соколарии-тимариоти и на соколарските бащини и доходите от тях, или само имената с бележка за данъчните облекчения на онези, които не ползували нищо друго в замяна на соколарската си повинност.

В зависимост от характера на извършената от тях дейност соколарите и ястребарите имали едно основно задължение: да доставят определен брой обучени за лов соколи и ястреби в султанския двор или да ловуват на определен брой гюмета, където хващали хищни птици, предназначени за съответната дресировка.

От достъпните ни доганджийски регистри личи, че броят на птиците или на гюметата трябвало да бъде от един до три. Някои соколари, най-често тимариоти, се сдобивали с ловни птици чрез обикновените гнездари (*yuvacı*) — държатели на бащина или лица с облекчен данъчен статут. Такива соколари и ястребари пък вероятно се занимавали с дресировка на птиците, преди да ги предадат в столицата.

Ежегодно, когато настъпвало време за предаване на птиците в султанския двор, соколарите и ястребарите се явявали заедно с преките си началници в Цариград и предавали ловните птици на агите си. През годините, когато не успявали по една или друга причина да изпълнят това си задължение, те заплащали като възмездие таксата „*мюрде беха*“ (стойността на умрялото, т. е. като че ли птицата е умряла) в значителен размер — 150 акчета за *мюсюлмани* и 300 акчета за *немюсюлмани*.

При предаването на соколите или на таксата „*мюрде беха*“ соколарите получавали от дворцовия чакърджибашия надлежно тездере. Все с официален документ се оформявало възлагането на специалните соколарски задължения — издавал се султански берат.

Източниците позволяват да се установят точно различията в статута на тимариотите и бащинниците-соколари и ястребари. И законодателството, и дефтерите показват ясно, че първите, макар необвързани пряко с активна военна служба, са близки по положение на спахиите и в същност са част от османската поземлена аристокрация в провинциите. Те се поддържат при изпълнение на служебните си задължения чрез доходите от зависимо население (*рая*), населяващо дадените им като тимар-села. Леновете им не били големи по размер: с доход средно от няколко до 3000 акчета. В редки случаи соколарските тимари надвишавали този размер.

По някои регистрови данни немалко от тези тимари обхващали по едно или няколко домакинства от известно населено място, зачислени при това на съдружнически начала на повече от един титуляр.

Нерядко в доганджийските спахиялци се срещат т. нар. мезри, т. е. населени обработваеми площи, които не се числят към землищата на фиксираните в османския кадастър села. Част от тези мезри, обработвани от рая от близките и по-далечните села, ставали доходни източници, а понякога давали начало на нови селища. Османската власт, както е известно, си служела често с тях, особено през XV — XVI в., за да насърчи разработването им, като използва в това личната заинтересованост на дребните ленници.

Немалка част от соколарите получавали освободен от данъци поземлен комплекс — ниви, лозя, плодни дървета и др. Тези две категории соколари и ястребари са били освободени от „извънредните и тежки“ данъци (*avariz-i divaniye ve şakka*), от поголовния данък за немюсюлманите (джизие) и поземлено-личния данък (испенче).

Но нито малодоходните тимари, често давани на няколко съвладельци-спахии, нито ограничените по площ, доходност и вид на земеделските култури бащини, нито пък частичните данъчни облекчения за най-обикновените соколари могли да осигурят пълна издръжка на лицата, заети с този вид дейност. Затова бащинниците били принудени да обработват и ползват и друга земя, спадаща към отделни ленове на османски феодали. По силата на това те били заставени да изплащат феодална рента на съответните поземлени господари и били обвързани към тях със същите задължения, както обикновената рая.

Облекчени били от данък върху овцете за стада до 100 глави. Но ако тези стада надвишавали посочения брой, соколарите и ястребарите-бащинници, или данъчно облекчените, трябвало да плащат по едно акче на две овце. Не били освободени и от групата инцидентни такси „бадухава“, в които влизат таксата „сватбарина“ (*arūs*) и глобата за престъпленията (*siğm-i cınayet*), таксите, плащани при предаване избягал роб или робиня (*kul ve cariye mücdegâni*, уава *ve kaçkun*), данък върху пчелните кошери (*resm-i kovân*). В някои документи изрично се изтъква, че известни приходи били предназначени за прехрана на ловните птици в столицата и използвани като приходно перо за заплати на дворцовите соколари. Посочените такси и данъци се събирали в полза на фиска от местните доганджибашии.

Най-тежко ще да е било положението на тези соколари и ястребари, които не разполагали нито с тимари, нито с бащини, а само се ползвали от данъчни облекчения — преди всичко освободението от „извънредните“ и „тежки“ данъци (*avariz-i divaniye ve şakka*). Наред с трудната си повинност по доставянето на ловни птици те трябвало да изпълняват като обикновената рая всичките си задължения към местните поземлени господари.

Създаването на категории с различен статут в средите на самите соколари и ястребари е обичаен метод на османската власт и спрямо други групи население със специални задължения — войнуците, власите, мартолосоите и др. Чрез такова категоризиране централното управление поставя под по-сOLIDЕН надзор съответните групи, които се рекрутират предимно от средите на местното немюсюлманско население. Източниците сочат, че основната маса от соколарите и ястребарите-ленници е предимно мюсюлманска, турска. Същевременно значителен брой соколари-бащинници и данъчно облекчени, особено в райони като Северна България, са от немюсюлмани-българи. Очевидно поставяйки соколарите-тимариоти в положение, близко до това на военните ленници, власт-

та целяла да ги приобщи към господстващата класа, за да ги използва по-сигурно и ефективно като среда, контролираща местното немюсюлманско население при изпълнението на функциите му.

От друга страна, посредством известни фискални облекчения тя обособявала бащинниците и обикновените соколари от останалата рая. Такъв смисъл имат и многократните запрещения в законодателството да не се използват соколарите за различните повинности и ангарии (превозване на ечемик, косене на ливади и пр.) от страна на санджакбейовете и вилаетските субаши, както и нареждането всички наказателни прерогативи по отношение на соколарите да бъдат предоставени на техните доганджибашии (с изключение на смъртното наказание или отрязване на телесна част, предоставяни на санджакбейовете).

Върховната власт се погрижила да утвърди институцията като й предаде потомствен характер. Анализът на дефтерите, а и на законодателните паметници⁵ сочи, че както при тимариотите, така и при бащинниците и обикновените соколари и ястребари бил осигурен постоянен потомствен резерв от синове, братя, братови синове и внуци. В редица селища участвуват лица с несъмнени роднински връзки било пряко ангажирани в соколарския занаят, било като резервни соколари в групата, която регистраторът и законодателят обозначават с термина „синове на доганджии, чакърджии, шахинджии, атмаджаджии“.

И нещо повече — потомственият принцип бил до такава степен съблюдаван, че нееднократно в законите и разпоредбите срещаме текстове, запрещаващи да бъдат считани за соколари лица, които не били потомствени соколари, а били рая, дори и ако били назначени на соколарска служба със султански берат. Единствената им компенсация следвало да бъде освободението от извънредни данъци.

Макар и все още не поели изцяло задълженията на родствениците си, синовете и внуците на доганджии и атмаджаджии се ползували от по-специален статут. Законодателството им обезпечава известен имунитет по отношение на местните санджакбейове и спахии. Те обаче не са ползували данъчните облекчения на действащите соколари и ястребари. Законодателят изрично предвижда те да изпълняват джизията и испенчето си в полза на фиска според принципа на известна имуществена диференциация: по указание на кадиите да се разделят на три категории — висша, средна и низша, да плащат десятък за имуществата си, намиращи се в пределите на местните феодални владения, и данъка за свине в размер по едно акче на две свини.

По всичко личи, че с течение на времето са се обособили соколарски райони, където цели столетия се запазили соколарски семейства и родове.

Съпоставянето на данните от достъпните ни засега доганджийски регистри от XV — XVI в. ни позволява да проследим съвсем конкретно регионалното разпространение на соколарството и по-специално степеня, в която населението в балканските страни, в т. ч. и българското население, е било включено в тази дейност.

Най-пълни сведения за XV в. съдържа един регистър за доганджиите и атмаджаджиите в Румелия, където преобладават данните за тимариотите-соколари и ястребари. Бащинниците и обикновените соколари и ястребари са регистрирани в един доганджийски дефтер от 1564 — 1565 г. който се пази в Общинската библиотека на Цариград.

Анализът на началните данни на тези регистри, както и на допълнителни документални сведения сочи, че между районите, където особено

е било развито отглеждането и дресирането на соколи и ястреби, наред с Тракия и Беломорието са и някои крайща в Никополски и Видински санджак.

Наличността на соколари и ястребари в първия от тези санджаци е засвидетелствувана още през XV в. в нахиите Търнова (В. Търново), Шумну (Шумен), Мадара и Ислямбол (района на старата българска столица Преслав).⁶ Между селищата със соколарите от първата спомената тук нахия се сочи Рахова (Горна Оряховица, В. Търновски окръг). В регистъра, където са вписани тези сведения, фигурира един мюсюлманин, носител на берат за доганджийския си статут. Но той е споменат между обикновените раи вероятно поради това, че не произхождал от доганджийско коляно. В селото Липниче (Липница, В. Търновски окръг) са записани двама шахинджии-българи, числящи се към бюлюка на помюсюлманчения им брат Ахмед Тихан, син на помюсюлманчения Карагъоз. Първият от братята ползвал бащина а вторият имал само данъчни облекчения.

Областта на Шумен е също позната като район със старо соколарство. Така напр. селото Дикилитах (Побит камък, Варненски окръг) е вписано към тимара на доганджията Сюлейман и на тримата му братя. Това село им е било зачислено като спахилък, след като е било отнето от един тимариот-недоганджия под предлог, че е било считано още в миналото за доганджийско село.

В селото Новасел (Новосел, Шуменски окръг) са вписани двама шахинджии-българи. В селото Кюлефче са отбелязани двама братя шахинджии-българи, зачислени към бюлюка на Мустафа, сершахинджия на Каръновасъ (Карнобат, Бургаски окр.), Мадара, Шумну и Ай-дос (Айтос, Бургаски окръг). Към същия бюлюк принадлежали и доганджиите от селата Чекандинова (Лиляк, Шуменски окръг), Разбойна (Търговишки окръг), Орманлъ (неуточнено) от нахията Ислямбол.

Много повече и по-неясни обаче са данните за соколарството в Никополския санджак и изобщо в Северна България, отразени в споменатия вече регистър от 60-те години на XVI в., запазен в Общинската библиотека в Цариград.⁷ Той е особено ценен с това, че съдържа сведения главно за бащинници и обикновени соколари и ястребари и за техния статут. Очевидно е, че регистърът отразява резултатите не от пълна, а от частична регистрация на тази категория население със специални задължения; тук не фигурират подробни описи на доганджиите и атмаджаджиите-тимариоти, нито пък е представено соколарството във всички райони, за които по други сведения се знае, че е съществувало.

В уводната част под наслов „Тимари на баздари от Румелия“ са описани села с точния размер на доходите от тях, разпределени по нахии в санджаците Паша, Кюстендил, Видин, Силистра, Виза, Чирмен и Галиполи. За всяка нахия е посочен общият размер на доходите. Очевидно те подлежали на разпределение между участниците в соколарската категория. Следват описи на бащинници и фискално облекчени соколари (чакърджии и шахинджии) и ястребари от санджака Никболу (Никопол), на чакърджии и доганджии от санджака Видин, на шахинджии, чакърджии и доганджии от санджака Семендре⁸, на баздари от санджака Изворник⁹ и Виза, за доганджии от санджака Авлония, (Вльоре, Албания), атмаджаджии от санджака Чирмен и един доганджия от санджака Делония (Делвине, Албания). Отделно са описани по санджаци и нахии соколари и ястребари от Анадол.

Сведенията в този регистър показват видимо нарастване през XVI в. на соколарите и ястребарите не само в селищата, засвидетелствувани в документите от XV в., но и в други села. Тези сведения са представени в таблица 1.¹⁰

Общият брой соколари и ястребари в санджака Никболу възлиза по данните на регистрацията на 642 души. От тях 128 са мюсюлмани (пет от тях, изглежда, са помюсюлманчени местни жители). Без съмнение голямата част от соколарите и ястребарите в този санджак, държатели на бащина или ползуващи само фискални облекчения, са главно българи — тяхното числено превъзходство е внушително.

По-малобройни са ястребарите, те всички са мюсюлмани. Изследването ни позволява при това да установим и броя на лицата, заети с различните дейности, свързани със соколарството. Ясно е, че най-многобройни са т. нар. каяджии-шахинджии — 277, следвани от чакърджиите — 215, шахинджиите — 27, шахин гьореджиите (гледачи на соколите от вида „шахин“) — 9 и доганджии — 5. Селищата със соколари се разпределят по брой в отделните нахии (табл. 2).

По брой на соколари в тях селищата могат да се разпределят така: 2 селища с 69 и 65 души, 6 селища с по 20 — 30 души, 7 — с 10 — 20 души, 30 — с по един до двама души и останалите с по 3 — 10 души. Най-многобройни са соколарските групи в нахиите Ивраджа, Търново и Хезарград и по-специално в селата Соколар — 69, Чекандин — 65, в града Враца — 30, в селата Добрали Сенокос — 30, Радан — 30 и Богатово — 24. Соколарите и ястребарите-мюсюлмани са най-много в нахиите Шумну и Хезарград. Това се обяснява със значителните размери на тюркската колонизация и съпътстващия процес на асимилация в споменатите области.

В края на поименните списъци регистраторът е вписал прихода от различните фискални задължения, с които била натоварена тази категория население.

Още през XV в. във Видински санджак е имало соколарство, въпреки че сведенията за това са твърде оскъдни.⁷⁵ Споменатият вече регистър от това време със сведения главно за соколари и ястребари-тимариоти отбелязва 13 села от нахията Видин: Иржана⁷⁶, Биле река⁷⁷, Калотниче⁷⁸, Сумракофча⁷⁹, Истопан⁸⁰, Крапониче⁸¹, Драмалак⁸², Кърнинче⁸³, Барнасофча⁸⁴, Яплановик⁸⁵, Върбовка⁸⁶, Търковище⁸⁷, Върбова⁸⁸ от нахия Загорие. Тези села са представени с по 1 семейство (само 3 от тях са респективно с 3 — 5 домакинства и са зачислени към тимара на Исмаил, син на Якуб). Въпреки че в регистъра не е посочено присъствие на соколари в този опис на нахията, има сериозни основания да се смята, че регистрираните домакинства в изброените села са соколарски.

Преди всичко през XVI в. в 10 от тези села е засвидетелствувано присъствието на соколари. От друга страна, незначителният брой домакинства с малък доход навежда на мисълта, че и в регистъра от XV в. са вписани соколари и че възложената им феодална рента, зачислена като доход на тимариота Исмаил, е само върху земя, владяна от соколарите допълнително в рамките на спахилъка извън освободената от данъци соколарска бащина. Освен тези съображения не бива да се забравя и фактът, че повечето от споменатите села фигурират в регистър, обособен като доганджийски. В него наред с конкретните сведения за статута на доган-

Селища	Всичко соколари и ястребари	Каяджии-шахинджии				Чакърджии			
		действащи		резервни		действащи		резервни	
		мюс.	не-мюс.	мюс.	не-мюс.	мюс.	не-мюс.	мюс.	не-мюс.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ивраджа ¹¹	30		5		3	4	10		нахия 8
Соколар (Мономир) ¹²	69		19		17		20		13
Добрали Сенокос ¹³	30						14		16
Малорад	2								2
Дракшан	1						1		
Върбиче ¹⁴	2						2		
									нахия
Никболу	13								
Бела Слатина	7						3		4
Алтимир	5						1		4
Лепиче ¹⁵	3						1		2
Баинче ¹⁶	1						1		
Рахова ¹⁷	1						1		
Кара Алч ¹⁸	1					1			
Кунино	3						1		2
Сенадин ак ¹⁹	1								
									нахия
Лѳча ²⁰	7		2		1	1	1	2	
Мирево ²¹	4					4			
Борима — мюсюлмани	3					3			
Сумунджи ²²	2					2			
Райколофча ²³	1						1		
Мехметлу ²⁴	1					1			
									нахия
Косова ²⁵	1	1							
Карвинче ²⁶	2	2							
Радан	30		18		12				
Типниче ²⁷	8	6			2				
Върбонка	6	3			3				
Мурад бей ²⁸	1					1			
Иваниче ²⁹	1	1							
Димча	1	1							
Слива ³⁰	1					1			
Красина ³¹	2					1		1	
Богатова ³²	24						6		18
Ломен дол ³³	16	5			11				
									нахия
Добруфча ³⁴	20	4			16				
Шумну	9	4			5				
Котеш	22	7			15				
Новасел ³⁵	15	9			6				

Т а б л и ц а 1

Гьоренджии				Шахинджии				Доганджии				Ястребари			
действу- ващи		резервни		действу- ващи		резервни		действу- ващи		резервни		действу- ващи		резервни	
мюс.	не- мюс.	мюс.	не- мюс.	мюс.	не- мюс.	мюс.	не- мюс.	мюс.	не- мюс.	мюс.	не- мюс.	мюс.	не- мюс.	мюс.	не- мюс.
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26

Ивраджа

1

11

2

Никболу

1

Лофча

1

Търнова

Шумну

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Мехмед (Мараш) ³⁶	6					1		6	
Йенилер (махала)									
Абди Факих ³⁷	3					1		2	
Истража ³⁸	6								
Черковна	8								
Каюли дере ³⁹	5					3		2	
Бююк ⁴⁰	5					2		3	
Ашаа Ашиклар ⁴¹	3								
Кара Сюлейман ⁴²	5								
Макаклар ⁴³	3								
Кадъкой ⁴⁴	1								
Ерекли ⁴⁵	10 с + 11 я								
Калайджи Доган ⁴⁶	4 ястребари								
Уюклу ⁴⁷	6 ястребари								
								нахия Хезарград ⁴⁸	
Чекандин ⁴⁹	65		14	51					
Глаговиче (Балджи Омер) ⁵⁰	12					2		10	
Куюджу (Кърладжа Данишменд) ⁵¹	2					1		1	
Булгарене (Гъок) ⁵²	2							2	
Кърджа Али ⁵³	1								
Сърнево ⁵⁴	1 яс.								
Балабан, веледи	5					1		4	
Мюмин ⁵⁵									
Мъзгалова (Гьолджик) близо до Неби Факих ⁵⁶	1								
Кълъджиляр (махала Еврен) ⁵⁷	1								
Мюрселер (Балчик) махала Велики ⁵⁸	1					1			
								нахия Излади ⁵⁹	
Паша Игит ⁶⁰	5 с + 14 я					2		3	
Карлъ ⁶¹	1 я								
Кушанджи ⁶²	2 я								
Кючук Камарли ⁶³	3								
								нахия Чернова ⁶⁴	
Семерджа ⁶⁵	1 я								
Червена вода и кючук ⁶⁶	2								
Бей Алани ⁶⁷	1								
Рус ⁶⁸	17		11	5			1		
Терсини ⁶⁹	14		2	6			3		3
Бесараба ⁷⁰	3						1		2
Деспод Бертос ⁷¹	9		3		6				
Белия ⁷²	4		2						
								нахия Загра — и Ески Хисар ⁷³	
Бюклюдже ⁷⁴	1								

11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----

4- 2
3 5

1 2
5

3

1

4 7
2 2
3 3

2
1

1
1
1
1

1

1

7

7
1

7
1

7

2
3

2

2

1
1

1

Таблица 2

Нахии	Общ брой на селищата със соколари	Селища със соколари	Селища със соколари и ястребари	Селища с ястребари
Ивраджа	6			
Никболу	9	8		
Лофча	6	6		1
Търнова	12	12	1	
Шумну	19	13	1	3
Хезарград	4		1	3
Излади	8	5	1	2
Чернови				1
Ески Загра	1			1
Всичко 9 нахии	83	49	5	14

Таблица 3

Данъци	Шахинджии и чакърджии	Атмаджалжии
Мюджеррет на мюсюлманите	8445 (акчета)	160 (20 × 8) акчета
На немюсюлманите	3505 (140 × 25)	60
Арус (сватбарина)	310	
Данък върху овцете	2750	500
Мюрде беа	1200	2000
Ява ве бейт-юл-мал	230	160
Ниабет и бад-у хава	500	60
Джизие	1395	
Всичко:	18 335	2940 Общо: 21 275 акчета

джин-атмаджалжии има данни за обикновени спахилъци, към които са зачислени и домакинства от някои села с доганджийски статут.

Много повече и по-ясни са обаче данните за соколарството в санджака Видин през XVI в. така, както ни ги представя използваният по-горе регистър от 1564 — 1565 г.

В описа на тимарите от санджака Видин фигурират данни само за три села: от нахия Тимок — с. Долна Грезне (дн. Грезнич, Тимошки срез) — с доход 1675 акчета; от нахия Бане — (с. Ламборджа, неуточнено), с доход 308 акчета и от нахия Поломие — с. Истубен, с друго име... (неуточнено), с доход 18 510. От този доход за тимариотите-баздари от последното село са пределиени 10 714. Или в целия санджак доходът за тимариотите-баздари е 12 697 акчета.

Но ако тази сума осигурявала не твърде голям брой тимариоти-баздари, броят на бащинниците и фискално облекчените от соколарската категория в санджака Видин е много по-голям. За разлика от другите санджаки в Румелия обаче соколарите (чекърджии и шахинджии) от санджака Видин са регистрирани с приходите от онези данъци и такси, които по закон плащали чрез доганджибашиите си в полза на фиска. И тук регистрацията е по нахии и села. Записани са соколари — отглеждачи

и дресьори на соколите от типа „чакър“ и „шахин“, населени в 75 села от 7 нахии в санджака: Черна река, Кривина, Исфърлик, Загорие, Тимок, Фетх-юл ислям и Поломие.

Данните на регистъра са сумирани в таблица 4.

Т а б л и ц а 4

Санджак Видин

Села	Чакърджии		Шахинджии		Всич- ко	До- ходи	Овце
	действ.	рез.	действ.	рез.			
1	2	3	4	5	6	7	8
нахия Черна река — 34 села							
Мала Слатина ⁸⁹	1				1	70	110
Истоплу (Веселиче) ⁹⁰		1 неж.	1	2 неж.	5	279	128
Борожнице ⁹¹							
(Ахслагофча)		1 неж.			2	107	120
Къртениче ⁹²	2	2 (1 неж.)	8	17 (2 неж.)	29	801	262
Подгорниче ⁹³	10	17 (13 неж.)	5	6 неж.	38	1320	220
Сумракофча	4	4 (2 неж.)			8	434	170
Ятили ⁹⁴	4	7 неж.	6	11 (9 неж.)	28	1103	380
Драглин ⁹⁵	3	3 (2 неж.)			6	311	140
Стремлан ⁹⁶	6	8 (6 неж.)	1	1	16	606	330
Истопанне	11	12 (3 неж.)	5		28	1210	400
Богунча ⁹⁷	1	2			3	191	144
Ишетица ⁹⁸	6	6 (4 неж.)			12	613	260
Истебанча ⁹⁹	4	6 (4 неж.)			10	468	180
Дръмлак ¹⁰⁰	1		2	2 (1 неж.)	5	368	140
Кючук Търнова ¹⁰¹	2	4 (3 неж.)			6	330	160
Търновище ¹⁰²	1	3 (3 неж.)			4	222	140
Извор Баниче ¹⁰³	3	4			7	341	180
Баниче ¹⁰⁴	1	2 (1 неж.)			3	211	140
Сърнофча ¹⁰⁵							
(Ивановча)	4	9 (8 неж.)	8	10 (7 неж.)	31	1007	310
Сенофча ¹⁰⁶	2	4 (2 неж.)			6	372	160
Черавиче ¹⁰⁷	3	5			8	315	130
Долна Сиракофча ¹⁰⁸			2	3 неж.	5	287	
Заградие ¹⁰⁹			3	3 неж.	6	316	130
Мъркашниче ¹¹⁰			2	2 (1 неж.)	4	100	
Яблановик ¹¹¹			6	12 (6 неж.)	18	647	130
Роянофче ¹¹²			3	2 (1 неж.)	5	453	140
Хърковище			11	15 (10 неж.)	26	905	190
Горна Гранофча ¹¹³			2	3 (2 неж.)	5	262	132
Долна Кузмина ¹¹⁴			1	1 неж.	2	140	112
Бели река			4	4 неж.	8	212	120
Липовиче ¹¹⁵			4	3 (2 неж.)	7	247	110
Иржане			8	20 (11 неж.)	28	880	160
Чернова ¹¹⁶			2	2	4	197	120
Исфинар ¹¹⁷			3	2 неж.	5	80	
нахия Кривина — 13 села							
Храброва ¹¹⁸	2	1			3	174	180
Сува Брусник ¹¹⁹	1	1			2	105	116
Дренофче ¹²⁰	1	4			5	110	136
Браилофча ¹²¹	1	1			2	130	114
Предина ¹²²	1	3 (2 неж.)			4	250	144

1	2	3	4	5	6	7	8
Мала Витанофча ¹²³	2	3 (1 неж.)			5	232	140
Чумре ¹²⁴	1	1			2	132	120
Балинче ¹²⁵	1	1			2	130	118
Сенегош ¹²⁶	1	1			2	129	116
Шишенче ¹²⁷	1	2 неж.			3	151	114
Влагоинофча ¹²⁸	2	3 (1 неж.)			5	206	116
Кубяч ¹²⁹	1	5 (4 неж.)			6	230	120
Искровинче ¹³⁰			8	16 (7 неж.)	24	738	160
нахия Исфърлик — 5 села							
Божинофче ¹³¹	1	2 (1 неж.)			3	190	124
Галибабинче ¹³²	6	11 (6 неж.)			17	601	220
Прека нога ¹³³	1	1 неж.			2	130	120
Нишофча ¹³⁴	2	2			4	176	140
Бели Поток ¹³⁵	2	5 (1 неж.)			7	268	160
нахия Загорие — 6 села							
Сарачинче ¹³⁶			2	3 (2 неж.)	5	170	128
Влаховик ¹³⁷			1	4 (2 неж.)	5	127	120
Горне Дражинче ¹³⁸			2	3 неж.	5	267	140
Бутешниче ¹³⁹			1	3	4	196	120
Кладоруп ¹⁴⁰			2	4 (3 неж.)	6	315	140
Драйчинофча ¹⁴¹			1	3 (1 неж.)	4	120	110
нахия Фетх-юл-ислям — 3 села							
Горна Турция ¹⁴²			3	5 (3 неж.)	8	415	160
Понор ¹⁴³			1	2 неж.	3	162	116
Шайна ¹⁴⁴			1	2 неж.	3	134	116
нахия Тимок — 6 села							
Горна Петруше ¹⁴⁵			5	14 (11 неж.)	19	879	164
Върба ¹⁴⁶			2	2 (1 неж.)	4	269	140
Яворофча ¹⁴⁷			2	3 (2 неж.)	5	321	124
Турчена (Синк) ¹⁴⁸			1	1 неж.	2	130	116
Жукофча ¹⁴⁹			2	3 (2 неж.)	5	313	160
Васил ¹⁵⁰			5	8 (6 неж.)	13	472	140
нахия Поломие — 6 села							
Извор ¹⁵¹			24	33 (20 неж.)	57	1667	300
Горна Искоминче ¹⁵²			1	2 (1 неж.)	3	158	116
Дренова ¹⁵³			12	17 (14 неж.)	29	885	160
Бреговише ¹⁵⁴			10	12 (6 неж.)	22	909	200
Мостище ¹⁵⁵			1		1	77	
Пиртертима ¹⁵⁶			1	1	2	126	112

Преди всичко въз основа на сведенията от тази таблица би трябвало да се приеме, че в санджака Видин не е имало атмаджаджии. Всички соколари изглежда, са бащинници, т. е. ползували са освободен от данъци комплекс недвижими имущества — бащиня. Общият брой на действителните и резервните соколари е 706 души. От тях 238 души са чакърджии (96 действителни и 142 резервни, от които 67 женени и 75 неженени). Шахинджиите са 470 на брой, от които 187 действителни и 281 резервни (от тях 114 женени и 167 неженени). Разпределението на селищата със соколари в рамките на различните нахии е, както следва:

Нахии	Общо села със соколари	Села с шахинджин	Села с шахин- джин и чакър- джин	Села с чакър- джин
Черна река	34	13	9	12
Кривина	13	1		12
Исфърлик	5			5
Загорие	6	6		
Тимок	6	6		
Фетх-юл Ислям	3	3		
Поломие	6	6		

По брой на соколари в отделните селища разпределението е следното: 1 село (Извор, нах. Поломие) — с 57 души, 5 села (Подгориче, Къртениче, Истопаие, нах. Черна река и Дренова с Бреговище, нах. Поломие) с по 20 — 30 души, 7 села с 10 — 20 души, 19 села с по 5 — 10 души, 2 села с по един човек и останалите с по 2 — 5 души. Повечето от селата с изключение на тези от нахиите Загорие и Поломие са днес на територията на Югославия.

За разлика от всички описи на соколарите в Румелия, вписани в регистъра, тук регистраторът е отбелязал фискалните задължения на записаните към всяко селище соколари. Очевидно отбелязани са само онези вземания, които се събирали в полза на фиска посредством доганджи-башиите, т. е. испенчето и джизиято на спахийските резерви, инцидентно събиране на такси от групата „бадухава“ (арус, ява и качкун, бейт-юл-мал), ниабет, възмездие за неизпълнена доставка на ловни птици „мюрде беха“ (в по-малък от законния размер), понякога данък за воденици и много често данък върху овцете, т. е. върху овце, когато са надвишавали 100 глави. От набелязаните сведения известни показатели са тези за данъка върху овцете. Като се има пред вид, че този данък е бил събиран от соколарите по едно акче на две глави за овцете над 100, могат да се направят приблизителни изчисления за броя на овцете, които притежавали соколарите. В нашата таблица сме посочили само броя на обложените овце, т. е. на онези, които са над 100. Трудно е обаче да се установи дали предвидената сума, особено тогава, когато е по-значителна, визира един или повече хора със стада над 100 овце. Оттук и невъзможността да се определи точният брой на овцете, които имали соколарите в дадено селище. От всичко е несъмнено само едно — че соколарите в много селища на Видински санджак се занимавали и с овцевъдство. А това естествено им обезпечавало по-добри условия на живот. В девет от-селищата по споменатите вече показатели се предполага твърде развито овцевъдство сред соколарите.

В две от селата е отбелязан приход от воденици, чиито стопани били местни соколари. Воденичарството като допълнително занятие очевидно допринасяло за повишаване материалното благосъстояние на соколарската категория. Тези податки, както и сведенията за различен брой овце у отделните соколари подсказват донякъде имуществени различия между тях.

Най-големи приходи от соколарските такси и налози, събирани в полза на фиска, са посочени в селата с най-много соколари — Извор с 1667 акчета (соколари 57) и Истопание с 1210 акчета (соколари 28).

Всяки регистрирани действителни и резервни соколари във Видински санджак са немюсюлмани. Съвсем ясно е, че главно местното немюсюлманско население е изпълнявало тази трудна повинност, толкова необходима за властта. В това отношение Видинският санджак надвишава Никополския санджак, описан с бащинниците си соколари и ястребари в същия регистър: от всичко 441 чакърджии и шахинджии там 353 са немюсюлмани. От регистрираните в споменатия дефтер бащинници и фискално облекчени соколари и ястребари от Румелия (1424 души) най-многобройна (и представена само от соколари) е тази категория във Видинския санджак — 706 души,¹⁵⁷ следвана от тази в Никополския санджак — 642 души. Едва ли е случайно толкова масово участие на населението от територията на някогашното Видинско царство на Иван Срацимир в соколарската институция. Твърде вероятно е тук и преди да е имало развито соколарство и, както е обичайно и на други места — турците да са запазили съществувачи отпреди завоеванието порядки. Внушителният брой на соколарите в този край може да се обясни с политиката на османската власт да разшири през началния период на господството си социалната си опора в уязвими райони. Тя обезпечавала на различни категории от покореното население по-облекчен статут, за да разчита на услугите му за охраната на тези райони или за нуждите на управляващата класа. Във Видински санджак е имало не малко от тези категории като власи, мартоласи, войнуци и др. С оглед на това присъствието на соколари-бащинници тук не изглежда изолирано явление.

Наред с набелязаните нови сведения за соколарството, които попълнят представите за уредбата на Никополския и Видинския санджак след завоеванието и за положението на една категория от населението, трябва да изтъкнем, че в изследвания тук регистър не по-малко ценни са и данните за поселищната история на този район. Многобройните селища, споменати в регистъра, съпоставени с други подобни данни от XV — XVI в. за Видинския санджак, осветляват някои нови моменти от поселищното развитие на този район. По регистровите данни личи, че някои селища са току-що възникнали и това се свързва пряко със соколарските повинности на тамошното население. Особено показателен в това отношение е случаят със село Балабан, което носи името на основателя си — доганджия, син на Мумджу (Свещари, Разградски окръг), чиито четирима сина са регистрирани като соколари от същото село; а и селото Соколаре (Врачански окръг), което предишната регистрация не била отразила, поради това че то не ще да е съществувало тогава като населено място.

Ономастичният материал е също важен както с оглед на топонимията, така и на антропонимията.

Проученият в тази статия ценен източник разширява нашата представа за териториалния обseg на соколарството. За разлика от всички достъпни досега източници, според които соколарството е съществувало най-вече в Източна Тракия, Беломорието, южната част на Вардарска Македония и Северозападна България, сега става ясно, че то е било застъпено и в редица области на Северна и Североизточна България.

¹ Някои по-специални проучвания за соколарството: Г л. Е л е з о в и ђ. Соколари и соколарство. Из историје соколарства. Фермани манастира Дечана и Донје Гущерице. Скопје, 1923; K â m i l S u. Bali Kesirde hassa doğancılarina Belgeler. — Kaynak Mecmuası, 1936, Nr 39, nisan, p. 84 — 91; A l i R i z a Y a l g ı n. Dogan la avcilik. Ülkü, seri III, fasc. 27, mars 1949, p. 29 — 31; I. H. U z u n ç a r ş i l i. Osmanlı devletinin saray teşkilâtı. Ankara, 1945, p. 420 — 424; Б. Ц в е т к о в а. Принос към изучаването на турския феодализъм в българските земи през XV — XVI в. — ИИЗИ, VI, с. 162 — 166. Авторът на настоящите редове е подготвил студия за соколарството на Балканите през XV — XIX в. (под печат).

² За това срв. J. v. H a m m e r. Falknerei, bestehend in drei ungedruckten Werken. Wien, 1840; E. V i r é. Bayzara. Encyclopédie de l'Islam, I, Paris, 1961, p. 1186 — 1189.

³ Това изложение върху институцията е резултат от изследванията на автора върху значителен брой османски документи и западни източници, върху данни от I. H. U z u n ç a r ş i l i. Op. cit.; H. I n a l c ı k. Doghandji. Encyclopédie de l'Islam, II, Paris, 1963, p. 629 — 630. Сведенията за характера на соколарската и ястребарската дейност и статут черпим най-пече от османските доганджийски регистри на Ориенталския отдел в НБКМ — Д (649), издадени от Б. Цветкова и В. Мутафчиева в том X. Извори за българската история. Т. X. С., 1964; фонд 88, Nr. 752 и сл. 7/2/, издаден от Б. Цветкова в същия том.; фонд 212, а. е. 1; а. е. 1; Д/632. от османските трактати на Али Чауш от София и Авни Омер ефенди в следните издания: Н. H a d ž i b e g i ć. Rasprava Ali Čauša iz Sofije o timarskoj organizaciji u XVII stoljeću. — Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu. nova serija, Društvene nauke 1947, sv. II, p. 156 — 157; I. H. U z u n ç a r ş i l i. Kanun-i osmanî mefhûm-i dâstâr-i hâkânî. — Belleten, XV, 1951, 59, p. 395.

⁴ Срв. Парижка Национална библиотека Fonds Turc 81, f° 737 — 742.

⁵ Срв. разпоредбите за соколари в кануна за санджака Видин. Österreichische National-Bibliothek — Wien, Turcica AF 77, f° 198 r — 211 r. изд. Б. Ц в е т к о в а. Проучвания на градското стопанство през XV — XVI в. С., 1972. с. 178; срв. и В. С в е т к о в а. Actes concernant la vie économique des villes et ports balkaniques aux XVe — XVIe siècles. — Revue des études islamiques XL/2, 1972, p. 368 — 370, и в друга версия у Д. Б о ј а н и ђ. Турски закони и законски прописи из XV/XVI века за Смедеревску, Крушевачку и Видинску област. Београд 1974, № 64; Д. Л у к а ч. Видин и Видинският санджак през 15 — 16 век. С., 1975, с. 177 — 178.

⁶ Вж. напр. НБКМ — София. Оп. отдел. Д/649, с. 5, 110, 111 — 113; Срв. Извори за бълг. история, X, с. 56. 159. 214, 215; регистър Тн 31/16, с. 19.

⁷ I s t a n b u l. Belediye. Kütüphanesi. Cevdet Kitapları, Nr 60.

⁸ Смедерево, Югославия.

⁹ Зворник, Югославия.

¹⁰ Трябва да се отбележи, че цифрите, изразяващи общия брой в нашите таблици, не съвпадат с всички цифри, посочени от регистратора. Това се обяснява най-вече с недостатъците на някои наши фотоси на цариградския регистър, които не ни позволяват в известни случаи да възстановим пълния списък на соколариите. От друга страна, понякога има и грешки на регистратора. Освен това не е възможно да се изчисли точният брой на соколари и ястребари, защото в някои описи има неясни места, които ще посочим ad hoc.

¹¹ Гр. Враца. Ще посочваме сегашните имена на населените места само в случаите, когато те са се променили. Досегашните проучвания не сочат документални сведения за наличността на соколари в нахията Ивраджа. Местни сведения, запазени вероятно от последния период на робството, свързват миналото на селото Соколаре с доганджийството, назовават доганджийски фамилии, преселени в града Враца от близкото село Згориград (между тях Черешарите и Факльковците). Ср. Й о р д. п. Г е о р г и е в. Град Враца. Принос към историята му. — СбНУ, 1904, с. 2. В нашата таблица в графата „чакърджии“ са включени и отделно вписаните в регистъра „ловаджии“, защото в целия регистър има най-вече чакърджии. Б. Ц в е т к о в а. История на град Враца. С., 1976, с. 105.

¹² Соколаре. Врачански окръг. Ср. Ц. Воденичарски. Соколаре. Враца, 1963, с. 9 сл. В землището на днешното село има развалини от средновековно селище, което през епохата на османското господство носело името Соколаре. В първата група в регистъра не е обозначено от каква категория са соколарите. В таблицата ги поставям пак в рубриката „чакърджии“. Между каяджиите-шахинджии в с. Соколар е вписан Станимир от с. Гулявениче.

¹³ Добралеве, Врач. окръг.

¹⁴ Неуточнено.

¹⁵ Лепица, Врач. окръг.

¹⁶ Баница, Врач. окръг.

¹⁷ Оряхово, Врач. окръг.

¹⁸ Брее, Плев. окръг.

¹⁹ Сенадиново, Плев. окръг.

²⁰ Гр. Ловеч.

²¹ Неуточнено.

²² Вер. Ботевград, Соф. окръг.

²³ Неуточнено.

²⁴ Неуточнено.

²⁵ Вер. Горско Косово, В. Търн. окръг.

²⁶ Вер. Караница, В. Търн. окръг.

²⁷ Ляница, В. Търн. окръг.

²⁸ Гр. Бяла Черква, В. Търн. окръг. Същият турчин е споменат втори път по-долу, но вече с обозначение, че е чакър-гьоренджии с брат, т. е. с документ за специалния му статут.

²⁹ Иванча, В. Търн. окръг.

³⁰ Козловец, В. Търн. окръг.

³¹ Вер. Красно-Градище, В. Търн. окръг.

³² Богатово, В. Търн. окръг.

³³ Ловни дол, В. Търн. окръг.

³⁴ Добротица, Търговишки окръг.

³⁵ Новосел, Търговишки окръг.

³⁶ Марап, Шум. окръг.

³⁷ Може би Царевброд или изчезналата Нова махала, Шуменски окръг.

³⁸ Стража, Търговишки окръг.

³⁹ Каменяк, Шум. окръг.

⁴⁰ Второто име на селото не се разчита на нашия фотос. Затова не съм в състояние да го идентифицирам.

⁴¹ Вер. Самуил, Разгр. окр., или Осеновец, Шум. окръг.

⁴² Салманово, Шум. окръг.

⁴³ Махак, Шум. окръг.

⁴⁴ Пайайот Волово, Шум. окръг.

⁴⁵ Сливен, Шум. окръг.

⁴⁶ Иглика, Шум. окръг.

⁴⁷ Неуточнено.

⁴⁸ Гр. Разград.

⁴⁹ Лияк, Шум. окр. Невъзможно е да се възстанови напълно списъкът на соколарите по нашите фотоси.

⁵⁰ Медовина, Търговишки окръг.

⁵¹ Вер. Благоево, Разгр. окръг.

⁵² Неуточнено. Същите лица фигурират едновременно и в списъка на соколарите, и на ястребарите. Може да се предполага, че тези соколари са били впоследствие причислени към категорията на ястребарите.

⁵³ Неуточнено. Същото явление, както в предходното село.

⁵⁴ Изчезнало. Регистраторът е посочил второто му име — Балджи Ахмед. За съдбата на това селище др. Б. Ц в е т к о в а. За поселищните и демографски отношения в някои североизточни райони на България през XV — XVI в. — Известия на Окръжния музей — Коларовград, III, 1966, с. 46 — 47.

⁵⁵ Същите соколари, които очевидно са основали селото, са посочени по-долу като атмаджаджии. В описа регистраторът точно е отбелязал, че бащата Балабан е доганджия, а синовете му — синове на доганджия. Има и още едно ново лице във втория опис, което не фигурира в първия.

- ⁵⁶ Неуточнено.
- ⁵⁷ Ножарово, Разгр. окръг.
- ⁵⁸ Неуточнено.
- ⁵⁹ Гр. Златица, дн. част от гр. Средногорие, Соф. окръг.
- ⁶⁰ Неуточнено.
- ⁶¹ Карлиево, Соф. окръг.
- ⁶² Душанци, Соф. окръг.
- ⁶³ Горно Камарци или Келаво Камарци — дн. Бенковски, Соф. окръг.
- ⁶⁴ Червен, Рус. окръг.
- ⁶⁵ Семерджиево, Рус. окръг.
- ⁶⁶ Червена вода, Рус. окръг.
- ⁶⁷ Смирненски, Рус. окръг.
- ⁶⁸ Гр. Русе.
- ⁶⁹ Тръстеник, Рус. окръг.
- ⁷⁰ Басарабово, Рус. окръг.
- ⁷¹ Пиргово, Рус. окръг.; не е възможно да се възстанови пълният списък на жителите поради дефектния фотос.
- ⁷² Гр. Бяла, Рус. окръг.
- ⁷³ Гр. Стара Загора.
- ⁷⁴ Разделна, Старозаг. окръг.
- ⁷⁵ НБКМ — Ориенталски отдел Д/649, с. 14; срв. Извори . . . X, с. 164 — 165.
- ⁷⁶ Селото е познато по други документи от XV — XVI в. (Срв. Д. Лукач. Видин и Видинският санджак). Значителна част от селата, числящи се към санджака Видин, споменати в настоящата статия, са уточнени според труда на Д. Лукач. В тези случаи в белешките са посочени инициалите на автора (ДЛ). Селото Иржана днес е квартал Ружена в гр. Бор, Югославия (Д. Л.).
- ⁷⁷ Споменато и в XVI в. (Д. Л. и нашият рег. от 1564 — 1565 г.). Днес има две села, нар. Горна и Долна Биле река, окр. Зайчар, Югославия.
- ⁷⁸ Неуточнено.
- ⁷⁹ Споменато в XVI в. (срв. рег. от 1564 — 1565 г.), дн. Сумраковац, окр. Болевац, Югославия (Д. Л.).
- ⁸⁰ В Извори за българската история, X, то е дешифрирано като Устоян. Вер. Стопаните от Цариградския регистър, изчезнало. Д. Л. отбелязва местност Стопанье, на североизток от Подгорац, окр. Болевац, Югославия.
- ⁸¹ Вер. Крапчене, Михайловгр. окръг.
- ⁸² Споменава се и в други док. през XV и XVI в. (Д. Л. и регистър от 1564 — 1565 г.).
- ⁸³ Може би се касае до същото село Къртениче, споменато у Д. Л. и в регистъра от 1564 — 1565 г.
- ⁸⁴ Неуточнено.
- ⁸⁵ Споменава се у Д. Л. (XVI в.) и в нашия регистър от 1564 — 1565 г. Неуточнено.
- ⁸⁶ Неуточнено.
- ⁸⁷ Вероятно се отнася до селото Хърковице в рег. от 1564 — 1565 г.
- ⁸⁸ Вер. същото село е споменато и през XVI в. (ср. Д. Л. и рег. от 1564 — 1565 г.). В този рег. е спадало към нахия Тимок. Неуточнено.
- ⁸⁹ Вер. Слатина, окр. Бор, Югославия (Д. Л.).
- ⁹⁰ Изчезнало. Д. Л. сочи местността Веселиче, на юг от с. Доброполие, окр. Болевац, Югославия.
- ⁹¹ Поружница, окр. Сокобана, Югославия (Д. Л.).
- ⁹² Неуточнено.
- ⁹³ Подгорац, окр. Болевач (Д. Л.).
- ⁹⁴ Неуточнено.
- ⁹⁵ Неуточнено.
- ⁹⁶ Изчезнало. Има едноименна река, на северозапад от Подгорие, окр. Болевац, Югославия (Д. Л.).
- ⁹⁷ Изчезнало, споменато у Д. Л., пос. съч.
- ⁹⁸ Неуточнено.
- ⁹⁹ Посочено в документите, обнародвани от Д. Л., неуточнено.
- ¹⁰⁰ Неуточнено.
- ¹⁰¹ Неуточнено.
- ¹⁰² Неуточнено.
- ¹⁰³ Споменато у Д. Л. Тя предполага, че се касае до минералните извори Гамзиградска баня в окр. Зайчар.

- ¹⁰⁴ Неуточнено. Според Д. Л. в сегашните села Кривел, Бучие и Острел, окр. Бор, има колиби, наречени Баница.
- ¹⁰⁵ У Д. Л. Сербовча. Може да се приеме и формата Сърнофча. Неуточнено.
- ¹⁰⁶ У Д. Л. има едноименна мезра, спадаща към нахия Загорие.
- ¹⁰⁷ У Д. Л. има мезра Черовиче в нахия Черна река и село Черавиче в нахия Тимок.
- ¹⁰⁸ Неуточнено. Д. Л. сочи колиби с името Сирака в селата Кривел, Бор и Подгорац, окр. Болевац, Югославия.
- ¹⁰⁹ Задградие, окр. Зайчар, Югославия (Д. Л.).
- ¹¹⁰ Неуточнено.
- ¹¹¹ Подгорац, окр. Болевац, Югославия (Д. Л.).
- ¹¹² Неуточнено.
- ¹¹³ Неуточнено. Д. Л. споменава село с името Грабовица в окр. Ключ, друго село Грабовац, окр. Тимок, както и местността Грабовац в окр. Болевац, Югославия.
- ¹¹⁴ Неуточнено. Споменато в XV — XVI в. в регистрите, издадени от Д. Л.
- ¹¹⁵ Изчезнало.
- ¹¹⁶ Изчезнало.
- ¹¹⁷ Неуточнено. У Д. Л. има името Исвинен.
- ¹¹⁸ Раброва, Видински окръг (Д. Л.).
- ¹¹⁹ Брусник, окр. Крайна, Югославия.
- ¹²⁰ Неуточнено. Д. Л. споменава колибите Дренова, част от селото Кривел, окр. Бор.
- В 1483 г. селото спадало към нахия Черна река (Д. Л.).
- ¹²¹ Неуточнено. Може да се чете и Браниловча.
- ¹²² Неуточнено.
- ¹²³ Неуточнено.
- ¹²⁴ Неуточнено.
- ¹²⁵ Балинци, окр. Тимок, Югославия (Д. Л.).
- ¹²⁶ Д. Л. го споменава като спадащо към нахия Черна река. Неуточнено.
- ¹²⁷ Шишенци, Вид. окръг (Д. Л.).
- ¹²⁸ У Д. Л. има с. Влагонлофча. Неуточнено.
- ¹²⁹ Според Д. Л. в XVI в. е било ненаселена мезра. Неуточнено.
- ¹³⁰ Изчезнало.
- ¹³¹ Неуточнено.
- ¹³² Галибабинци, окр. Сфърлиг, Югославия.
- ¹³³ Преконоз, окр. Сфърлиг, Югославия.
- ¹³⁴ Според Д. Л. Нишевац, окр. Сфърлиг, Югославия.
- ¹³⁵ У Д. Л. мезра в XV в., станало село в XVI в. Неуточнено.
- ¹³⁶ Неуточнено.
- ¹³⁷ Подгоре, Вид. окръг.
- ¹³⁸ Дражинци, Вид. окръг.
- ¹³⁹ Името е неясно.
- ¹⁴⁰ Кладоруп, Вид. окръг.
- ¹⁴¹ Долна Бяла речка, Михайловгр. окръг.
- ¹⁴² У Д. Л. има местност, нар. Турия, на север от Плавна, окр. Крайна, Югославия.
- ¹⁴³ Неуточнено.
- ¹⁴⁴ Изчезнало (Д. Л.). Според народното предание в близост до селото Манастрица, окр. Ключ, Югославия.
- ¹⁴⁵ Вер. Петруша, окр. Тимок (Д. Л.), Югославия.
- ¹⁴⁶ Ср. бел. 85.
- ¹⁴⁷ Неуточнено (срв. Д. Л.).
- ¹⁴⁸ Разчитането на името не е много сигурно.
- ¹⁴⁹ Жуковац, окр. Тимок, Югославия (Д. Л.).
- ¹⁵⁰ Васили, окр. Тимок, Югославия (Д. Л.).
- ¹⁵¹ Извор, Вид. окръг.
- ¹⁵² Неуточнено.
- ¹⁵³ Вер. Дреновеч, Вид. окръг.
- ¹⁵⁴ Вер. Брегово, Вид. окръг.
- ¹⁵⁵ Ново село, Вид. окръг (Д. Л.).
- ¹⁵⁶ Неуточнено.
- ¹⁵⁷ В статията си *Negotinska Krajina u vreme turske vladavine na osnovu izvora iz XV i XVI veka.* — *Glasnik Etnografskog Muzeja u Beogradu.* 31 — 32, 1968 — 1969, p. 93 — 94. Д. Боянич-Лукач твърди по данни от 1569 г., че в санджака Видин ще да е имало 468 соко-

лари и 238 ястребари. Понеже общият им брой е 706 души, както в изследвания тук от нас регистър, ясно е, че 238-те ястребари у Д. Лукач са в същност чакърджии, посочени в нашия регистър. Вероятно е допуснала грешка, която е повторена и от О. Z i r o j e v i ć. Tursko vojno uređenje u Srbiji 1459 — 1683. Beograd, 1974, p. 213 — 214.

LA FAUCONNERIE DANS LES SANCAKS DE NICOPOL ET DE VIDIN AUX XVe ET XVIe SIECLES

Bistra Cvetkova

(R é s u m é)

L'article révèle les problèmes de la fauconnerie dans la Bulgarie du nord en se basant sur les données des registres de recensement (tahrir defterleri).

La première partie de cet article est consacrée aux problèmes généraux concernant le caractère et le développement de l'institution des fauconniers dans l'Empire Ottoman et plus particulièrement dans le sud-est européen.

La source principale sur laquelle l'auteur construit ses conclusions concernant la fauconnerie dans la Bulgarie du nord provient des Archives de la Turquie. Cette importante source nous permet d'élargir nos connaissances sur l'étendue territoriale de la fauconnerie. Grâce à elle on pourrait déjà affirmer que cette activité qu'on connaissait surtout par les données concernant la Thrace Orientale et le littoral de la mer Egée, la partie méridionale de Macédoine de Vardar et la Bulgarie du nord-ouest, existait encore dans beaucoup de contrées de la Bulgarie du nord et du nord-est.